

ISSN 2312–1165

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Г А Л И Ч И Н А

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ КРАЄЗНАВЧИЙ
ЧАСОПИС

31'2018

Івано-Франківськ

УДК 94 (477): 355.311

Засновник видання: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації

Реєстраційне свідоцтво КВ № 15260–3832 ПР від 05.06. 2009 р.)

Часопис внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України від 7 жовтня 2015 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 12 від 27 грудня 2018 р.)

Головний редактор: Микола Кугутяк

Заступник головного редактора: Ігор Райківський

Відповідальний секретар: Олег Єгрешій

Редакційна колегія: Сергій Адамович, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Мирослав Волощук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Олег Єгрешій, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Олег Жерноклеєв, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Володимир Комар, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Андрій Королько, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Микола Кугутяк, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Ігор Райківський, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Петро Сіреджук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Степан Борчук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Лілія Шологон, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Джура Гарді, доктор філософії, професор (Новий Сад, Сербія), Мартін Гомза, доктор габілітований, професор (Братислава, Словаччина), Еугеніуш Коко, доктор габілітований, професор (Гданськ, Польща), Беата Лоренс, доктор габілітований, професор (Жешув, Польща), Анджей Янечек, доктор габілітований, професор (Варшава, Польща), Станіслав Стемпень, доктор філософії (Перемишль, Польща).

Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка 57, e-mail: ludyna@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках: Офіційна сторінка в інтернет-мережі: <http://journals.pu.if.ua/index.php/istgal>

Журнал індексується:

Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2017: 45.28

Статті і анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі Google Scholar

СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ

При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

На обкладинці – робота художника Олега Чуйка “Скит Манявський” (2005 р.), на звороті – “Вечір на церковному подвір'ї” (2012 р.)

ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2018. Ч. 31. 237 с.

GALICIA. Scientific, Cultural and Educative Local Lore Periodical. 2018. Ч. 31. 237 p.

© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2018

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2018

ЗМІСТ

IN MEMORIAM*Ігор РАЙКІВСЬКИЙ*ОСОБИСТІ ФОНДИ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ
ЛЬВОВА ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА..... 7*Олег ЄГРЕШІЙ, Михайло СИГИДИН*МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ З ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ ПРОФЕСОРА
ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО..... 14*Галина ГОРБАНЬ*ДОСВІД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБ-
ЛІОТЕКИ ім. І. ФРАНКА З ПИТАНЬ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАУКОВОГО ДОРОБКУ
АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО 28*Андрій КОРОЛЬКО*“У ЛЕЩАТАХ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ...” УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА І
ДУМКА 1950–1980-х рр. КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛИСТУВАННЯ ВОЛОДИМИРА ГРА-
БОВЕЦЬКОГО..... 32**ЕТНОЛОГІЯ***Михайло ПАНЬКІВ*ТОПОНІМИ ТА МІКРОТОПОНІМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ІВАНО-ФРАН-
КІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ..... 39**MEDIUM AEVUM***Мирослав ВОЛОЩУК, Ілля ПАРШИН*JOHANN DE LADIMIRIA: ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ КАПЕЛАНА
СІЛЕЗЬКОГО КНЯЗЯ ГЕНРІХА VI ДОБРОГО..... 50*Остан КАРДАШ*ПРОТИСТОЯННЯ БАВАРСЬКОЇ ТА КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКИХ
МІСІЙ НА ЗЕМЛЯХ ДИНАСТІЇ МОЙМИРОВИЧІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ІХ ст. 64**ПРОБЛЕМИ НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ***Дмитро КАВАЦІЮК*

РУСИНИ-УКРАЇНЦІ В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1867–1873 рр.)..... 81

Наталія СОФ'ЯК

ПОЛЬСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ В 1863–1864 рр. 87

*Адам Адріан ОСТАНЕК*ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СТАНИСЛАВОВІ У ПЕРІОД ЗАХІДНО-
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1919)..... 98*Олег МАЛЯРЧУК, Оксана КОГУТ*ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (англійською мовою)..... 109**ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ***Олег ОЛЕКСИШИН*ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ПРИКАРПАТТЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ (1944–1964 рр.)..... 118**ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА***Степан КОБУТА, Ганна ПАСКА*

АДВОКАТ ЛЕВ БАЧИНСЬКИЙ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТА..... 126

*Богдан САВЧУК*АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ФЕДАКА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТ-
КУ ХХ ст. 136*Світлана КОБУТА*ІВАН БАГРЯНИЙ ТА ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ: КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕН-
НЯ БІОГРАФІЙ (англійською мовою) 146

	<i>Ігор ПИЛИПІВ, Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ, Надія БАЛІЙ</i> ОТЕЦЬ ЛЕВ-МИКОЛА БУРНАДЗ (1896–1947): ШТРИХИ ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТА.....	152
	ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ <i>Пйотр КОЗЛОВСЬКІ</i> ПОЛЬСЬКІ ВОЛОНТЕРИ В РЯДАХ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ 1938–1939 рр. (<i>польською мовою</i>).....	162
	ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ <i>Олег ЄГРЕШІЙ</i> МІСЦЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У БОЙКОТІ ПЕРЕПISУ НА- СЕЛЕННЯ 1921 р. У ГАЛИЧИНІ.....	176
	МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ <i>Богдан ПАСКА, Тарас ПАСКА</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НАДВІРНЯНЩИНИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	185
	НАУКОВИЙ ДЕБЮТ <i>Євген ЛИЗЕНЬ</i> ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНІ МІСІЇ КРАЇН АНТАНТИ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 1918–1919 рр.	194
	ДОКУМЕНТИ <i>Петро ПЛІХТЯК</i> ПОВСТАНСЬКА КРИЇВКА В С. ПІСТИНЬ КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ: СПРОБА ІСТО- РИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ.....	203
	ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ <i>Олександр МАРУЩЕНКО</i> МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА: РЕВОЛЮЦІЯ, ДЕРЖАВНІСТЬ, СОБОРНІСТЬ. ДО 100-РІЧЧЯ УТВО- РЕННЯ ЗУНР”	209
	<i>Ігор РАЙКІВСЬКИЙ, Андрій КОРОЛЬКО</i> ВІШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО. ВСЕ- УКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ДРУГІ ГРАБОВЕЦЬКІ ІСТОРИЧНІ ЧИ- ТАННЯ”.....	212
	<i>Андрій КОРОЛЬКО</i> МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА – ФЕНО- МЕН ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ЗАКАРПАТТІ ПЕРІОДУ НА- ЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”.....	216
	<i>Андрій КОРОЛЬКО, Андрій МІЩУК</i> РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ЮЛІАН ЦЕЛЕВИЧ – УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (1843–1892 рр.). ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРО- ДЖЕННЯ”.....	221
	<i>Олег ЄГРЕШІЙ, Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ</i> РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ “СПИСКОП ЮЛІАН ПЕ- ЛЕШІ В РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОМУ І ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ” (до 175- річчя від дня народження).....	224
	<i>Степан ВОЛКОВЕЦЬКИЙ, Ігор РАЙКІВСЬКИЙ</i> ВІДЗНАЧЕННЯ 150-РІЧЧЯ ВІД ЧАСУ СТВОРЕННЯ “ПРОСВІТИ” В ПРИКАРПАТ- СЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. В. СТЕФАНИКА.....	227
	<i>Олег КАСЬКІВ</i> РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У ЗАСНУВАННІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” (до 150-річчя створення).....	231
	НАШІ АВТОРИ	236

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 37.016: 908(477.86)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НАДВІРНЯНЩИНИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Богдан ПАСКА

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
Інститут історії, етнології і археології Карпат,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: paskabogdan@i.ua*

Тарас ПАСКА

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра педагогіки імені Богдана Ступарика,
навчально-методичний відділ,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
DOI gal.31.185-193*

У статті висвітлено стан розвитку музейної справи на теренах Надвірнянського району Івано-Франківщини та роль музейної педагогіки у формуванні національно-культурної ідентичності молодого покоління. Акцентовано увагу на важливості функціонування громадських, відомчих і приватних музеїв Надвірнянщини як осередків духовності, історичної пам'яті та патріотичного виховання молоді. Розкрито досвід роботи краєвих музеїв у справі збереження, дослідження і популяризації історико-культурної спадщини Гуцульщини і Покуття. Визначено подальші напрями досліджень і діяльності у сфері музейної педагогіки і музеєзнавства.

***Ключові слова:** Надвірнянщина, Гуцульщина, Покуття, музейна педагогіка, музеєзнавство, національно-культурна ідентичність, національно-патріотичне виховання, історико-культурна спадщина.*

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр., затверджена Указом Президента України у 2015 р. передбачає: “формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвиток духовно-моральних цінностей українського народу”. Одним з головних індикаторів ефективності її реалізації визначено “збільшення відвідуваності дітьми та молоддю закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу, а також експозиції музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України”¹.

Важливим засобом національного виховання для освітян Надвірнянського району Івано-Франківщини стала позакласна краєзнавча робота, зокрема музейна педагогіка. Різноманітні аспекти розвитку і функціонування музейної педагогіки, зокрема її використання з метою формування історичної свідомості, соціальної та громадянської компетентності молодого покоління, виховання національно-патріотичного світогляду, знайшли своє відображення у працях сучасних українських дослідників, серед яких – О. Караманов, Л. Вітенко, Ю. Павленко, Л. Гайда, С. Пивоваров, Ф. Левітас, О. Дудар, І. Удовиченко, І. Довжук, Р. Силко, В. Молодиченко, Т. Олексенко, М. Юхневич та ін.

За визначенням сучасних науковців, “музейна педагогіка є наукою, що вивчає всі аспекти використання музеїв, історію освітньої діяльності музеїв, вплив музейних форм комунікації

¹ Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (дата звернення: 28.10.2018).

на аудиторію, використовує музейно-освітнє середовище з метою розробки і впровадження нових методик, музейно-педагогічних програм у практичну діяльність”².

Теоретичне і науково-методичне обґрунтування виховних та освітніх можливостей музеїв Прикарпаття, зокрема Гуцульщини, зробили у своїх працях науковці, методисти та освітяни-практики М. Стельмахович, Р. Скульський, П. Арсенич, Я. Треф’як, П. Лосюк, І. Пелипейко, М. Косило, А. Григоров, О. Зварчук, В. Левицький, О. Єгрешій, М. Арсак, О. Шатурма, А. Червінський.

Історію, культуру і побут Надвірнянського краю вивчали В. Грабовецький, М. Максим’юк, С. Пушик, М. Домашевський, М. Небелюк, Я. Закревська; продовжують досліджувати науковці і місцеві краєзнавці П. Сіреджук, М. Кугутяк, Б. Томенчук, В. Клапчук, В. Островський, Р. Гандзюк, М. Семкіяш, І. Янко, І. Кметюк, І. Бойко, Є. Луців та ін.

Досвід музейної педагогіки Надвірнянщини висвітлювався на сторінках всеукраїнського видання “Історія України”, обласного часопису “Краєзнавець Прикарпаття”, обласної газети “Галичина” і районної газети “Народна воля”. Знято відеофільм “Зберегти для нащадків”, видано вісник “Пам’ятки історії та культури Надвірнянщини”, альбом “Безцінні скарби нашого краю”, буклети “Музеї Надвірнянщини” і “Шляхами видатних людей”.

Розвиток музеєзнавства та розбудова мережі краєзнавчих музеїв Надвірнянщини як центрів збереження історико-культурних цінностей, осередків духовності та засобу потужного впливу на молодь зумовлюється низкою законодавчо-нормативних актів. Серед них Закони України: “Про музеї та музейну справу” (1995 р.), “Про охорону культурної спадщини” (2000 р.), “Про охорону археологічної спадщини” (2004 р.), “Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті” (2015 р.), “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” (2015 р.), “Про освіту” (2017 р.); Укази Президента України: “Про збереження та популяризацію гуцульської культури” (2009 р.), “Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки” (2015 р.); Положення про Музейний фонд України (2000 р.); Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України (2014 р.); Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року (2016 р.); навчальна програма з історії для загальноосвітніх навчальних закладів (2017 р.).

Надвірнянський район, який охоплює південно-західну та, частково, центральну частину Івано-Франківщини, був утворений у 1940 р. В етнографічному відношенні його північно-східна частина належить до Покуття, а південно-західна – до Гуцульщини. Серед 14 районів області він займає перше місце за кількістю населення та друге за площею території, тут нараховується 47 населених пунктів. Через Надвірнянщину проходить міжнародний Східно-Карпатський туристичний шлях. Частина району ввійшла до туристичного маршруту “Прикарпатське кільце”³.

Надвірнянський край багатий на історико-культурні пам’ятки різних епох від часів кам’яної доби і до сьогодення. На його території нараховується 170 пам’яток історії та культури, в т. ч. 72 пам’ятки археології і 21 пам’ятка архітектури та містобудування, з них 7 занесено до Державного реєстру пам’яток національного значення⁴.

Уродженцями Надвірнянщини є такі відомі діячі культури, освіти, літератури, як Михайло Левицький, Юрій Шкрумеляк, Марійка Підгірянка, Леся Верховинка, Антін Кобилянський, Іларій Гарасимович, Василь Дем’янчук, Євген Вахняк, Володимир Луців, Володимир Андрушко, Ярема Оленюк, Микола Кугутяк, Микола Гобдич, Ігор Стрембіцький, Богдан і Петро

² Молодиченко В., Молодиченко Н., Олексенко Т. Детермінація професійно значущих особистісних якостей майбутнього вчителя початкової школи в умовах культурно-освітньої діяльності музеїв. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи* : матеріали П’ятої науково-практичної конференції (28–29 вересня 2017 р.). Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. 2017. С. 58.

³ Паспорти населених пунктів Надвірнянського району : довідник / Клапчук В. та ін. Надвірна, 2003. С. 5.

⁴ Програма охорони пам’яток історії та культури Надвірнянщини на 2007–2011 роки. URL: <http://www.msnad.if.ua/index.php/2010-08-30-15-50-12/-iv/-category/30?download=523&start=20> (дата звернення: 28.10.2018).

Бенюки; герої визвольних змагань Мирон і Марта Свідруки, Павло Вацик (“Прут”), Василь Пеньківський (“Сич”), Петро Мельник (“Хмара”), Герой Небесної Сотні Василь Шеремет⁵.

За роки незалежності у Надвірнянському районі створено 15 громадських, відомчих і приватних музеїв, які активно прилучають жителів краю до надбань історико-культурної спадщини Гуцульщини і Покуття, пропагують музейні цінності, розвивають музейну педагогіку. Серед них – п’ять шкільних історико-краєзнавчих і етнографічних музеїв у селах Добротів, Саджавка, Черник, Молодків, Красна та кабінет-музей “Карпатська спадщина” у Надвірнянському коледжі Національного транспортного університету. Активно досліджують і популяризують історію рідного краю також народний музей історії Надвірнянщини (м. Надвірна), Гуцульська світлиця-музей (м. Надвірна), літературно-краєзнавчий музей Марійки Підгірянки (с. Білі Ослави), Музей нафтопромислів Галичини (с. Пнів), музей карпатського лісу (смт Делятин), Делятинський краєзнавчий музей, Приватний етнографічний музей (с. Фитьків), музей “Історія підпільної Української Греко-Католицької Церкви” (с. Фитьків), картинна галерея художника Степана Герелишина (с. Стримба). Цьому сприяла реалізація регіональної програми розвитку та діяльності громадських музеїв на період до 2010 р., затверджена Івано-Франківською обласною радою в 2003 р.

Експозиції краєзнавчих музеїв дають змогу ефективно використовувати їхній ілюстративний матеріал для ґрунтовного засвоєння навчальної програми з історії, відкривають великі можливості для організації результативної освітньо-пізнавальної, пошуково-дослідницької та суспільно корисної діяльності. “Жоден підручник чи посібник не дають школярам того багатого історичного матеріалу, про який зможуть розповісти музейні експонати”, – вважає науковець Я. Треф’як⁶.

Вагомий внесок у розвиток музейної педагогіки і краєзнавчого руху Надвірнянщини зробили ентузіасти музейної справи Олександра Зварчук, Наталія Сербенюк, Іван Янко, Валерій Паска, Іван Годзюр, Катерина Пирожук, Галина Кисляк, Федір Кухарчук, Василь Левицький, Андрій Мисюк, о. Іван Качанок, о. Микола Григорук, Ігор Гузійчук. Вони зуміли проявити професійний підхід до збереження та популяризації культурної спадщини, артефактів минулого, змогли наповнити музеї реальним діалогом між відвідувачами та експонатами.

Шкільні музеї Надвірнянщини активно долучилися до проведення Всеукраїнських пошукових експедицій учнівської та студентської молоді “Історія міст і сіл України”, “Моя Батьківщина – Україна”, обласних експедицій “Люби і знай свій рідний край”, “Голос історії – голос майбутнього”, “Герої не вмирають”, обласних і районних зльотів, конференцій, конкурсів, проектів, олімпіад юних краєзнавців. Великий пізнавальний інтерес мають виставки старожитностей, власних колекцій, цікавих історичних артефактів, зібраних у ході пошуково-дослідницької роботи⁷.

У 2016–2017 н. р. в районі, на базі загальноосвітніх навчальних закладів працювало 34 гуртки історичного, туристсько-краєзнавчого та фольклорно-етнографічного профілю, в яких займалося біля півтисячі школярів. Крім того, елементи музейної педагогіки використовували у своїй роботі 16 гуртків на базі позашкільних навчальних закладів району (Надвірнянський і Ланчинський будинки творчості школярів), до яких було залучено біля 250 вихованців. Вони брали участь у духовно-мистецьких та національно-патріотичних заходах, зустрічах з відомими людьми краю, громадськими діячами, захисниками України⁸.

Великий інтерес і зацікавленість музеєзнавців і школярів Надвірнянщини викликав вихід у світ актуальних дослідницьких праць з історії, археології, етнографії Гуцульщини й По-

⁵ Шляхами видатних людей / Надвірнянська центральна районна бібліотека. Надвірнянський туристично-інформаційний центр. Надвірна, 2012. С. 1–8.

⁶ Треф’як Я. Позакласна краєзнавча робота як один із засобів національного виховання дітей та учнівської молоді. *Краєзнавець Прикарпаття*, 2013. № 22. С. 58.

⁷ Шкільне краєзнавство Івано-Франківщини. Збірник науково-методичних матеріалів для вчителів / упорядник Я. Треф’як. Івано-Франківськ : ОІППО, 2016. С. 42.

⁸ Статистичні матеріали відділу освіти Надвірнянської районної державної адміністрації. *Звіт за 2016–2017 навчальний рік*. Надвірна, 2017. С. 8.

куття. У музеях, бібліотеках та навчальних закладах району відбулись презентації таких видань: “Звід пам’яток Івано-Франківської області: Надвірнянський район” (2012 р.); В. Клапчук “Делятинщина: історико-географічне дослідження” (2007 р.), “Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.)” (2009 р.); М. Максим’юк “Безцінні скарби нашого краю” (2006 р.), “Пнівська твердиня” (2008 р.), “Нафтові копальні Надвірнянщини” (2010 р.), “Кооперація Надвірнянщини” (2010 р.); М. Кугутяк “Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат. Каталог пам’яток історії і культури у 2-х томах” (2011 р.); І. Кметюк “Із гір Карпат несеться гомін волі” (2018 р.), “Зродились ми великої години” (2012 р.); М. Семкіяш “В плині віків” (2015 р.).

Музей історії Надвірнянщини створений історико-просвітницьким товариством “Меморіал” імені Василя Стуса у 1995 р. з метою відтворення історичної правди про героїчну боротьбу українського народу за свою незалежність на території Гуцульського краю. Ініціатором його створення і першим керівником, а з 2008 р. старшим науковим працівником була Олександра Зварчук (1939–2015) – педагог, голова “Меморіалу”, організатор розкопок і масових перепоховань жертв комуністичного терору на території Надвірнянщини і Яремчанщини, упорядник книги “Надвірнянщина: Хресна дорога народного болю” (2008 р.).

Експозиція музею історії Надвірнянщини розміщена у 14 залах двоповерхового приміщення в центрі міста та у підвалі цього приміщення, в якому довгий час перебували каральні установи поневолювачів – НКВС, гестапо, КДБ. Тут у підвалах ще збереглися кров і написи тих оборонців рідної землі, які у 1940–50-х роках боролися за волю.

Під час тематичних і оглядових екскурсій залами музею школярі дізнаються про те, що місто Надвірна було засноване у 1589 р. Біля нього в другій половині ХVІ ст. був збудований унікальний Пнівський замок, який до появи Станіславської фортеці у 1662 р. був найсильнішою оборонною твердиною Галицької землі⁹.

Музей пропонує такі розділи експозиції: “Історія боротьби проти всіх поневолювачів краю до ХХ ст.”, “Перша Світова війна: УСС, УНР, ЗУНР, утворення політичних партій”, “Радянська влада в Західній Україні, більшовицький терор 1939–1941 рр.”, “Німецька окупація краю. Створення УПА”, “Боротьба УПА проти фашистського та більшовицького режиму”, “Процес становлення Української державності 80–90 рр. ХХ ст.”, “Народознавча світлиця”, “Історія ремесел та промислів Надвірнянщини”, “Славні країни”. Три зали займає культурно-мистецький Фонд ім. Володимира Луціва – співака-бандуриста зі світовим іменем, громадянина Англії, уродженця Надвірної, який у 2001 р. передав до музею свій мистецько-культурний доробок. Тут знаходяться безцінні книги, картини, грамплатівки, ноти, музичні інструменти, нагороди В. Луціва, його епістолярна спадщина – невичерпне джерело для митців, науковців, письменників.

Музей став центром науково-просвітницької роботи серед учнівської і студентської молоді, науковців і літераторів. Його працівники надають кваліфіковані консультації у написанні дипломних і курсових робіт, рефератів і доповідей з історії Надвірнянщини. Фонди музею нараховують біля трьох тисяч різноманітних експонатів – археологічні знахідки, фотодокументи, архівні документи, ужитково-побутове приладдя, зброя різних епох, культурно-мистецькі експонати, серед яких гуцульський одяг, вишивка, писанки тощо¹⁰.

Значний досвід краєзнавчої роботи нагромадив шкільний музей історії села Саджавки, який гостинно відкрив свої двері для відвідувачів 11 травня 2003 р. Своєрідним педагогічним кредо учителів, які були ініціаторами його створення, стали слова великого патріота України Івана Огієнка: “Бережімо все своє рідне, щоб не винародовитися, щоб не забути свого народу, з якого ти вийшов. Бережіть свою віру, звичай, свою мову і тим збережете національну істоту свою”¹¹. Розуміючи важливість музейної педагогіки, освітяни проводять цілеспрямовану і

⁹ Максим’юк М. Пнівська твердиня. Надвірна. Надвірнянська друкарня, 2008. С. 17.

¹⁰ Історія українського визвольного руху в експозиції історичних музеїв : матеріали конференції, присвяченої 65-й річниці УПА та 10-річчю Івано-Франківського музею визвольних змагань Прикарпатського краю (8–9 жовтня 2007 р.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 190.

¹¹ Там само.

послідовну краєзнавчу роботу, залучаючи до неї учнів школи, їхніх батьків, сільську громаду. За півтора десятиліття у результаті пошукової експедиції “Люби і знай свій рідний край” вдалося зібрати більше тисячі речових експонатів, а також багато цінних документів, фотографій, спогадів старожилів пов’язаних з історією рідного Гуцульського краю.

На базі музею працює краєзнавчий гурток “Дивокрай”, учасники якого проводять оглядові і тематичні екскурсії по музею, збирають і досліджують старожитності свого села. У складі гуртка діють секції літописців, реставраторів, кореспондентів, екскурсоводів. Крім того, у школі запроваджено факультативний курс “Історія рідного краю”. Систематично проводяться в музеї уроки з історії, географії, літератури, художньої культури, заняття гуртків і факультативів гуманітарного циклу, виховні години, зустрічі з відомими односельчанами, шкільні конференції і свята.

У музеї зберігаються рідкісні археологічні знахідки, виявлені на території села – кам’яні скребачки, рубила, сокири доби неоліту. Тут представлені стародавній одяг, гончарний посуд, знаряддя праці, побутові речі селян, колекції монет, банкнот і нагрудних відзнак різних періодів, залишки зброї періоду Першої і Другої світових воєн та озброєння сучасних захисників України із зони АТО. Велику цікавість викликають вироби народних художників, майстрів та умільців Яреми Оленюка, Романа Іваночка, Параски Ясінчук, Марії Мочернюк, Марії Лисак, Софії Павелюк, Миколи Мочернюка, Лілії Тороус.

У музеї історії Саджавки зберігаються особисті документи молодого науковця, випускника Краківського університету, магістра філософсько-історичних наук Івана Давидяка (1906–1941). Він був заарештований і знищений сталінським режимом за свою книгу “Сила чи розум”, у якій викривав антинародну суть радянського тоталітарного режиму.

Юні краєзнавці збрали матеріали про життя і діяльність своїх відомих земляків – священика Сидора Бобикевича, районного провідника ОУН Василя Пеньківського (псевдо “Сич”), сотенного УПА Михайла Москалюка (псевдо “Спартан”), письменника і дисидента Володимира Андрушка, письменницю-новелістку Галину Христан, голову Гуцульського товариства імені Св. Юрія Переможця в Канаді Михайла Сербенюка, волонтера-медика Миколу Андрийчука.

Шкільний історико-краєзнавчий музей с. Добротова створений у 2002 р., а в 2008 р. отримав статус “народного”. В експозицію музею входять 14 розділів з найдавніших часів до сьогодення. Її доповнюють такі оригінальні експонати: кам’яна скульптура язичницького бога Сонця, знайдена на березі річки Прут, діючий макет “Місто Добрилів” – план міста із фортифікаційними укріпленнями, макет “Пітекантроп” – скульптура первісної людини із сокирою в руках; скульптурні композиції “Селяни початку ХХ ст.”, “Весільна пара”, “Партизани в лісі”. У 2018 р. музей прилучився до відзначення 570-ї річниці першої письмової згадки про Добротів (тоді місто Добрилів), яка припадає на 1448 р. На його базі відбувся круглий стіл на тему “Яким я бачу Добротів” за участю школярів, педагогів, відомих вихідців села та сільської громадськості. Очолює музей директор Добротівської гімназії Іван Янко – краєзнавець, лауреат обласної премії ім. І. Вагилевича, автор книг “Добротів. Історія села” (2004 р.) та “Солеварні міста гуцульсько-покутської межі” (2011 р.).

У Черніківському шкільному музеї, відкритому у 2002 р., зберігаються архівні копії маловідомих наукових творів та рукописів знаменитого українського етнографа, фольклориста, дослідника Гуцульщини Антіна Онищука (1883–1937), який 10 років жив і працював учителем у Чернику (в той час село Зелениця). Саме він був ініціатором заснування сільської школи у 1901 р., а також першої читальні “Просвіти”, кооперативної крамниці та позичкової каси в селі. А. Онищук записував спогади місцевих старожилів, цікаві бувальщини і легенди, зокрема “Довбушанка”, “Як Довбуш змудрував погоню під Соколовицею”, “Довбушева смерть”. Згодом з’явилися праці дослідника “Матеріали до гуцульської демонології”, “Останки первісної культури гуцулів”, “З народного життя гуцулів”, “Народний календар у Зелениці”.

Продовжуючи справу першого вчителя свого села А. Онищука, юні краєзнавці Черніківської ЗОШ І–ІІ ст. – учасники етнографічного гуртка “Пацьорки” стали переможцями другого туру Всеукраїнської експедиції “Історія міст і сіл України”. Вони збрали понад 200 експонатів до шкільного історико-етнографічного музею, серед яких – ткацькі верстати,

веретена, терниці, дерев'яний посуд, святковий і буденний одяг селян, а також дуже рідкісні речі, зокрема оригінальні черниківські пащівники (дерев'яні форми для випічки пасок) та культові предмети.

З метою вшанування пам'яті відомої гуцульської письменниці і педагога Марійки Підгірянки (1881–1963) у с. Білі Ослави в 1996 р. відкрито літературно-краєзнавчий музей, який висвітлює її життєвий і творчий шлях. М. Підгірянка (Марія Ленерт-Домбровська) вчителювала понад 40 років у сільських школах Галичини, Буковини і Закарпаття, була активісткою просвітянського руху. Шість десятиліть життя вона віддала літературній діяльності, з-під її пера виходили вірші, оповідання, п'єси, казки, пісні, загадки для дітей. У своїх поетичних рядках письменниця неодноразово повторювала слова “Для України вірно жиймо, їй віддаймо труди”.

Музей розміщений у трьох великих кімнатах будинку-резиденції священика біля Материнської церкви, пам'ятки дерев'яної архітектури державного значення, збудованої в 1746 р. Експозиція музею збрала близько 900 експонатів, частина з яких – особисті речі поетеси та прижиттєві видання її творів, підбірка часописів “Дзвіночок”, “Світ дитини”, “Пчілка”, “Неділя”, “Молода Україна”, в яких вона друкувалася¹².

У музеї зібрано також матеріали про історію села Білі Ослави, що засвідчує, в яких умовах, побутових і політичних, зростала майбутня поетеса. В окремій кімнаті оформлено постійно діючу виставку Шевченкіани, виставлено картини декоративного розпису вчительки Наталії Грещук. З 2013 р. у музеї відбувається щорічне святкове вшанування лауреатів обласної літературно-музичної премії імені Марійки Підгірянки. Цієї премії удостоєний і засновник музею та дослідник творчості М. Підгірянки, краєзнавець Василь Левицький. У 2014 р. перед музеєм встановлено перший в Україні пам'ятник видатній землячці.

У 2013 р. у селі Пнів з ініціативи громадської організації “Інститут історії Надвірнянського нафтопромислового району” відкрито єдиний в Україні Музей нафтопромислів Галичини, який, за версією порталу “Itinery”, увійшов у топ-10 найнезвичайніших музеїв України¹³. Становлення нафтовидобутку на Гуцульщині бере початок від 1771 р., а промисловий видобуток надвірнянської нафти (Пасічнянське і Битківське нафтові родовища) розпочався з 1860-го року. Екскурсантів цього відомчого музею захоплюють не лише різноманітні експонати, а й театралізована реконструкція акторів-аматорів, які майстерно відтворюють спосіб добування нафти у давнину. На базі музею освітяни району проводять семінари методичних об'єднань вчителів історії, географії, фізики. Педагоги та учні під час оригінальних відкритих уроків, цікавих екскурсій мають можливість пізнати нелегку, але благородну працю нафтовиків у різні історичні часи становлення і розвитку нафтової промисловості. Щороку напередодні професійного свята нафтовиків на території музею під відкритим небом юні школярі-художники Надвірнянщини змагаються у конкурсі на найкращий малюнок на нафтову тематику. Для молодого покоління Музей нафтопромислів Галичини став не лише джерелом виховання, а й орієнтиром у здобутті професій.

З метою збереження і популяризації гуцульщинознавства у м. Надвірна в липні 2017 р. завдяки районному відділенню Всеукраїнського товариства “Гуцульщина” відкрито “Гуцульську світлицю-музей”. Вона стала скарбницею цікавих предметів гуцульського побуту: одягу, посуду, предметів вжитку тощо. Тут зібрано тематичний матеріал та світлини (переважно авторства Романа Глодана), які відображають побут гуцулів та історію товариства “Гуцульщина”. Розповідається про життєвий і творчий шлях надвірнянців Ірини Яцури (поетеса) і Сергія Орла (композитор), які створили музичний твір “Фестивальний вогонь”, що супроводжує щорічні Гуцульські фестивалі.

У 2012 р. в селищі Делятин відкрито краєзнавчий музей, який знайомить відвідувачів з історією Делятинського краю, особливостями культури та побуту його мешканців. Делятин – одне з найдавніших поселень Надвірнянщини. Перша писемна згадка про нього датується

¹² Музеї Надвірнянщини / Відділ культури і туризму Надвірнянської районної державної адміністрації. Надвірна, 2011. С. 6.

¹³ Мицус М. До Міжнародного дня музеїв. В Україні – єдиний. *Галичина*. Громадсько-політична газета Івано-Франківської області. 2018. № 44. С. 7.

1400 р., коли польський король Владислав II Ягайло подарував Делятин братам Неговичам, які згодом взяли нове прізвище – Делятинські.

Музей розташований у старовинному будинку, який належав засновнику Української Радикальної партії, послу віденського парламенту і галицького сейму адвокату Миколі Лагодинському (1866–1919). Тут представлені унікальні експонати – стародавні ікони, картини та скульптури, давні знаряддя праці, гуцульський одяг тощо. Окрема кімната в експозиції присвячена письменнику Маркові Черемшині (1874–1927), який працював в адвокатській конторі М. Лагодинського у Делятині на початку ХХ ст. Крім того, відкрито велику експозицію світлин фотохудожника Михайла Миговича, присвячену воїнам АТО.

Понад 10 років велась пошукова робота по створенню музею історії підпільної Української Греко-Католицької церкви, відкритого у 2015 р. в селі Фитьків у резиденції священника храму Св. Параскеви. В експозиції музею літургійні та особисті речі духовенства і вірних, зокрема єпископів Григорія Хомишина, Софрона Дмитерка, Симеона Лукача, а також митрополитів Михайла Левицького та Андрея Шептицького. Привертають увагу зразки одягу сестер-монахинь, колекція стародруків, фотографій, рукописів, документів, серед яких зберігаються листи з мордовських концтаборів, копії судових вироків церковним діячам. Експонати музею підкреслюють неоціненну роль катакомбної церкви у збереженні християнської віри і духу українського народу. У вищеназваній резиденції з 2012 р. функціонує також Приватний етнографічний музей села Фитьків.

У Будинку культури села Стримба в 2001 р. створено постійно діючу картинну галерею талановитого художника Степана Герелишина (1931–2017). У його доробку – портрети Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, С. Бандери, Р. Шухевича, Є. Коновальця, О. Заливахи, В. Івасюка та інших видатних постатей України. С. Герелишин – автор більше 1,5 тисячі картин, серед них багато сюжетних творів, у яких увіковічено історичні події на теренах рідного краю – Віче на Пнівському замку 24 вересня 1989 р., Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р., відродження УГКЦ та ін.

Таким чином, актуальними для науковців, освітян і краєзнавців Надвірнянщини залишаються такі напрями досліджень і діяльності у сфері музейної педагогіки і музеєзнавства:

- вдосконалення освітньої концепції музеїв краю та прогнозування їхнього розвитку;
- розробка довгострокових і короткострокових культурно-освітніх програм і проектів для молоді з метою популяризації пам'яток історії і культури Надвірнянщини, впровадження нових, інтерактивних музейно-педагогічних технологій;
- розширення мережі шкільних краєзнавчих, етнографічних, тематичних музеїв на громадських засадах;
- надання допомоги у проведенні громадських оглядів пам'ятників, пам'ятних місць, поховань учасників національно-визвольних змагань та жертв тоталітарних режимів, відомих людей краю та встановлення опіки над ними;
- створення нових музейних експозицій, присвячених подіям Революції Гідності, участі надвірнянців у захисті Батьківщини від російської агресії на Сході України та в євроінтеграційних процесах;
- налагодження систематичної взаємодії з партнерами музеїв – науково-дослідницькими та культурно-освітніми і релігійними установами (у тому числі з діаспори), туристично-інформаційними центрами та окремими особами – колекціонерами, майстрами декоративно-ужиткового мистецтва, ветеранами, очевидцями історичних подій.

Сучасне суспільство зацікавлене у виховних й освітніх можливостях музеїв, тому краєзнавці Надвірнянщини продовжують пошуково-дослідницьку роботу, наполегливо збирають, вивчають, систематизують артефакти історичної минувшини рідного краю, щоб виховати патріотів і захисників України.

**FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY OF CHILDREN AND YOUTH
OF NADVIRNA DISTRICT BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY**

Bohdan PASKA

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
Institute of History, Ethnology and Archeology of the Carpathians,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Taras PASKA

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy,
Educational-methodical Department,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Summary

The article highlights possibilities and practical experience of museum pedagogy and museum environment in forming the national-cultural identity of school youth of the Nadvirna district of Ivano-Frankivsk region. The strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016–2020, approved by the Presidential Decree and the Concept of “New Ukrainian School” for the period up to 2029, envisages active involvement of pupils in the study of the historical and cultural heritage of the Ukrainian people and their native land. An important instrument for the realization of this task becomes the activity of museums as unique cultural institutions and centers of national memory, self-identification of citizens. Therefore, the article argues the necessity of scientific and methodological substantiation of educational opportunities of the museums of the Nadvirna district, the development of museum pedagogy as a new scientific discipline, formed at the junction of museology, pedagogy and psychology.

Museums of the Nadvirna district were the result of deliberate, systematic, creative, search-and-research work of scientists, teachers, students and pupils, ethnographers, employees of cultural institutions, public figures. Over the years of Ukraine’s independence, a network of public, departmental and private museums has been established in the district that are engaged in the preservation, research and popularization of the historical past of Hutsulshchyna and Pokuttia, promotion of museum values, and development of museum pedagogy. Some of them are unique in Ukraine.

The article analyzes traditional and interactive technologies and forms of work of the museums of Nadvirna district from the beginning of the XXI century to this day. In the district five school local history museums were created in the villages of Dobrotiv, Sadzhavka, Chernyk, Molodkiv, Krasna. There is the active research and popularization of the history of the native land in the folk museum of the history of Nadvirna district (Nadvirna city), the Hutsul museum (Nadvirna city), the Marijka Pidhiryanka literature and ethnographic museum (Bili Oslavy village), the museum of the oil fields of Galicia (Pniv village), the museum of the Carpathian forest (Deliatyn), Deliatyn local history museum, Private ethnographic museum (Fytkiv village), Museum “History of the Underground Ukrainian Greek Catholic Church” (Fytkiv village), art gallery of painter Stepan Gerylyshyn (Strymba village). The creation of museums was facilitated by the implementation of the regional program of development and activities of the public museum for the period until 2010, approved by the Ivano-Frankivsk Regional Council in 2003.

Young ethnographers of Nadvirna district, activists of school museums became active participants of All-Ukrainian, regional and district expeditions, conferences, competitions, olympiads, projects. Great educational potential have meetings with famous fellow countrymen, artists, writers, scientists, veterans, defenders of Ukraine. There are presentations of local history editions, exhibitions of antiquities and own collections. A network of historical and ethnographic groups is working on the basis of museums, and there are lessons of history, geography, literature, art culture and educational hours with schoolchildren.

The following areas of research and activities in the field of museum pedagogy are topical for museum scientists in Nadvirna district:

- improvement of the educational concept of the museum of the region and forecasting of their development;*
- development of long-term and short-term cultural and educational programs and projects for youth in order to popularize the historical and cultural monuments of Nadvirna district;*
- expansion of the network of school ethnographic and thematic museums on a voluntary basis;*

- assistance in carrying out of public reviews of monuments, memorable places, burial places of participants of national liberation movement and victims of totalitarian regimes, known people of the region;
- creation of new museum expositions devoted to the events of the Revolution of Dignity, participation of the residents of Nadvirna district in protecting of the Motherland from Russian aggression in the Eastern Ukraine and in European integration processes;
- establishment of systematic interaction with partners of museums – research, cultural-educational and religious institutions (including with diasporas), tourist information centers and individuals – collectors, masters of decorative arts, veterans, eyewitnesses of historical events.

Modern society is interested in the educational capabilities of museums, and the ethnographers of the Nadvirna district continue their search and research work, persistently collect, study, systematize the artefacts of the historical past of their native land to educate patriots and defenders of Ukraine. Museum pedagogy has become an important means of national-patriotic education, the formation of the national-cultural identity of children and youth of the Nadvirna district.

Keywords: *Nadvirna district, Hutsulshchyna, Pokuttya, museum pedagogy, museum studies, national-cultural identity, national-patriotic education, historical and cultural heritage.*

REFERENCES

- Istoriia ukrainskoho vyzvolnoho rukhu v ekspozytsii istorychnykh muzeiv : materialy konferentsii, prysviachenoï 65-y richnytsi UPA ta 10-richchiu Ivano-Frankivskoho muzeiu vyzvolnykh zmahan Prykarpatskoho kraiu (8–9 zhovtnia 2007 r.). Ivano-Frankivsk : Misto-NV, 2007. 226 s. (in Ukrainian).
- Maksymiuk M. Pnivska tverdynia. Nadvirna : Nadvirnianska drukarnia, 2008. 56 s. (in Ukrainian).
- Molodychenko V., Molodychenko N., Oleksenko T. Determinatsiia profesiino znachushchykh osobystnykh yakosteï maibutnoho vchytelia pochatkovoï shkoly v umovakh kulturno-osvitnoi diïalnosti muzeiv. *Muzeina pedahohika – problemy, sohodennia, perspektyvy. Materialy Piatoi naukovo-praktychnoi konferentsii (28–29 veresnia 2017 r.)*. Kyiv : Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 2017. 132 s.
- Muzei Nadvirnianshchyny. Viddil kultury i turyzmu Nadvirnianskoï raionnoi derzhavnoi administratsii. Nadvirna, 2011. 14 s. (in Ukrainian).
- Mytsus M. Do Mizhnarodnoho dnia muzeiv. V Ukraini – yedyni. *Halychyna*. Hromadsko-politychna hazeta Ivano-Frankivskoi oblasti. 2018. № 44. С. 7. (in Ukrainian).
- Pasporty naselenykh punktiv Nadvirnianskoho raionu : dovidnyk / Klapchuk V. ta in. Nadvirna, 2003. 90 s. (in Ukrainian).
- Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia diteï ta molodi na 2016–2020 roky. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (data zvernennia: 28.10.2018). (in Ukrainian).
- Prohrama okhorony pamiatok istorii ta kultury Nadvirnianshchyny na 2007–2011 roky. URL: <http://www.msnad.if.ua/index.php/2010-08-30-15-50-12/-iv-/category/30?download=523&start=20> (data zvernennia: 28.10.2018). (in Ukrainian).
- Shkilne kraieznavstvo Ivano-Frankivshchyny. Zbirnyk nauково-metodychnykh materialiv dlia vchyteliv / uporiadnyk Ya. Trefiak. Ivano-Frankivsk : OIPPO, 2016. 96 s. (in Ukrainian).
- Shliakhamy vydatnykh liudeï / Nadvirnianska tsentralna raionna biblioteka. Nadvirnianskyi turystychno-informatsiyni tsentr. Nadvirna, 2012. 8 s. (in Ukrainian).
- Statystychni materialy viddilu osvity Nadvirnianskoï raionnoi derzhavnoi administratsii. *Zvit za 2016–2017 navchalnyi rik*. Nadvirna, 2017. 40 s. (in Ukrainian).
- Trefiak Ya. Pozaklasna kraieznavcha robota yak odyn iz zasobiv natsionalnoho vykhovannia diteï ta uchnivskoi molodi. *Kraieznavets Prykarpattia*. 2013. № 22. S. 58. (in Ukrainian).